

‘Kom binnen, het woordgat gaat beginnen.’

Pieter De Buysser

1

In een boekje, geschreven in augustus 1968, schreef de socioloog en historicus Michel De Certeau: “In mei ’68 hebben de mensen het woord genomen zoals ze in 1789 de Bastille namen.” Dat klinkt even begeistert als bedenkelijk. Stel je voor dat de Bastille was ingenomen zoals de mensen in mei ’68 het woord namen? Dan kauwden de jacobijnen op het woord ‘brood’ tot ze van honger stierven. Nadat daarentegen de Bastille fysiek was bestormd, viel er aardig wat materiële winst op te tekenen. Brood, en een begin van gelijke rechten voor iedereen bijvoorbeeld. Over de concrete winst van mei ’68 is De Certeau kort: een gewaardeerde loonsverhoging voor de arbeiders en enkele hervormingen in het onderwijs. Tot zover. Nog plaats genoeg in de trofeeënkast van de revolutionairen. Maar De Certeau doet iets eigenaardigs. Die lege plek in de revolutionaire trofeeënkast begint hij op te meten, en hij laat die lege plek zingen alsof hij met zijn vinger over de rand van een kristallen glas strijkt. Hij laat een blijvend en intrinsiek tekort klinken. Dat maakt dat er een indringende en raadselachtige kracht uitgaat van *La prise de parole*. Hij geeft een bijna performatieve beschrijving van een revolutie die hinderlijk is en die verwacht. Is dit nu laf en onuitgesproken? Of is hij een geheim wapen aan het testen? Is hij enkel een historische en sociologische curiositeit aan het schilderen? Is het een intelligentere vorm van nostalgie? Of is hij doortastend en iets ingrijpends op het spoor? Er is, schrijft hij, die dagen in mei een fundamentele ervaring opgedoken: massaal, poëtisch, tegenstrijdig, onweerstaanbaar, ontroerend, grappig en weerbarstig werd *het woord genomen*. De Certeau tracht er de praktische en theoretische draagwijdte van te expliciteren, maar, zegt hij, hij stuit onmiddellijk op een deficiet van de taal. De ervaring het woord te nemen is zelf door woorden onineembaar. Niettemin heeft hij er uitvoerig over geschreven. Hij beschrijft Parijs in mei ’68 als een theater waarin de toeschouwers plots ontdekken dat ze feitelijk ook acteurs

kunnen zijn. De stad als podium waarin een, van collectieve vreugde barstende, vertoning van spreken werd opgevoerd. Het was in alle opzichten een gemankeerde revolutie, een revolutie die zichzelf miste in wat ze zou moeten zijn: een doelgerichte gebeurtenis. Het was een revolutie van de taal die er niet in slaagde met één stem te spreken. Niet het uitspreken van een programma, maar het beginnen met spreken zélf was het programma. Een revolutie van het spreken, veeleer dan van wat er precies gezegd werd. Een symbolische revolutie, een revolutie van de symbolen. Een beweging van onderuit die ontsnapte aan de bestaande kaders en organisatievormen. Langs de sluipwegen, knagend aan de marges, tastten ze de gekende kaders aan. Ze begonnen te wauwelen en te contesteren; bourgeois studenten en arbeiders door elkaar, vaak in tegenspraak, met verschillen die vonkten tot het hele systeem ervan oplichtte. Ook al was mei '68 misschien zelfs enkel een tijd van kortstondige collectieve waanzin; de waanzin kondigt soms nieuwe vormen van rationaliteit aan. Het was een beslissend moment, een gevaarlijk moment, er werden wetten verschoven waarvan het ondenkbaar was dat ze in beweging zouden kunnen komen. Het ondenkbare werd gemobiliseerd.

Ik lees dat boek vandaag en ik loop door de straat van de stad waar ik woon. Hogedrukreinigers spuiten de resten weg van de laatste betoging, intussen al maanden geleden. Stickers met het opschrift 'this revolution will not be privatised' verbleken onder de stalen borstel van het door de stad ingehuurd, geprivatiseerde schoonmaakbedrijf. Het is –in de woorden van Zizek- een jaar waarin gevaarlijk wordt gedroomd. De golf van betogingen is de laatste maanden gaan liggen. De in oorsprong veelbelovende initiatieven voor burgerinspraak worden nog voornamelijk gesteund door de missionarissen en onderwijzers die ze opgestart hebben. De verwijten dat de *occupy*-beweging geen duidelijk programma kon voorleggen, doen niet eens pijn meer; de beweging is zo goed als opgedoekt. Ongetwijfeld zoekt ze nieuwe bestaansvormen, maar die zijn op dit moment nog niet zichtbaar.

Ik stap door de straat met een stevig ritme, de afwisselend zwarte en witte voordeuren van de huizen schuiven langs mijn hand als toetsen van een stomme piano. En dan zie ik, boven een kelderverdieping, een oranje bord

hangen, met daarop in gele en blauwe circusletters: ‘Kom binnen, het woordgat gaat beginnen.’

En voor ik erover heb kunnen nadenken, ben ik het trapje afgegaan en sta ik voor een rood gordijn; ik duw het opzij, en ik sta binnen.

2

Ik bevind me in een klein theatertje waarvan ik niet wist dat het er was. Er zitten heren en dames, clochards, hippe tieners, gelovigen van alle slag en punkers. Een klein publiek, maar het is zo divers samengesteld dat je een sociale mix als deze enkel tegenkomt in de wachtzaal van het ziekenhuis waar de verongelukten samenkomen. Ik ga even twijfelen of dit wel een theater is. Nochtans zit iedereen naast elkaar, in zetels op een rij, gericht naar een verlicht speelvlak. Op het podium staat een man alleen. Ik kom zomaar binnengewandeld, heb geen idee hoe lang de voorstelling al bezig is, noch wanneer ze zal stoppen. Toen ik binnenkwam was het half elf in de ochtend, dat is geen gebruikelijk uur voor een theatervoorstelling. De man vertelt. Ik weet niet waar hij begonnen is, noch waar het naartoe gaat. Ik kan kop noch staart vinden aan wat hij zegt. Beweeg ik mijn hoofd naar links, dan hoor ik hem spreken over een oude man die een naald door zijn spiegel steekt; buig ik voorover, dan dompel ik me onder in een verhaal over een vlieg die te veel speeksel aanmaakt; beweeg ik naar rechts, dan hoor ik de opzweepende vertelling van een revolutionaire bever die van de krokodil zijn skateboard heeft gemaakt. Ik zet me naast een jonge man op de laatste rij en vraag op fluisterton wat hiervan de bedoeling is. Hij zegt: “Dit is het verhaal zonder begin en zonder eind.” Ik zeg tegen hem: “Fleurig, er zijn miljarden verhalen die beginnen zonder begin en stoppen zonder einde, kom jij daarvoor al zo vroeg naar het theater?”

“U vergist zich: dit verhaal stopt niet en het begint niet.”

“Hebt u het begin dan niet meegemaakt?”

“Nee,” zegt de man, “toen ik binnenkwam was het al bezig.”

“En waarom bent u binnengekomen?”

“Dezelfde vraag wilde ik aan u stellen.”

En ik antwoord de man naar waarheid dat ik door de straat liep, dat mijn aandacht getrokken werd door het plakkaat ‘Kom binnen, het woordgat gaat beginnen’, en voor ik het besepte was ik hier.

“Bij mij is het net zo gegaan.”

“Hoe lang bent u hier al?”, vraag ik.

“Dat weet ik niet meer,” zegt de man.

Dat vind ik een weinig geruststellend antwoord en ik besluit het heerschap te verlaten. Op de trappen zit een dame van in de vijftig. Ik vraag haar wat ze van het spektakel vindt. Ze kijkt me minzaam aan en zegt traag, met in haar hese stem een droesem van niet gedronken lustgevoelens: “Het is obsceen, het is een aanslag op de werkelijkheid zoals wij die kennen.”

“Weet u nog wanneer u hier bent binnengekomen?”

Ze haalt glimlachend haar schouders op.

“En wanneer gaat u weer de straat op?”

De vrouw negeert de vraag, ze kijkt naar het podium en slaakt een kirrend kreetje.

Ik zie de verteller staan, en ik hoor hoe hij uitermate saillante details geeft over de Bataafse opstand, waarvan hij als hond van een Cananefaaf bevoorrecht getuige is geweest.

Ik word hier onwennig en bijna paniekerig van en ik besluit dat het voor mij tijd is om andere oorden op te zoeken. Maar ik struikel over een boekentas die over het gangpad slingert. Ik beland op schoot bij een jonge moeder die arm in arm met haar zesjarig zoontje in de zetel naast haar, ademloos zit te kijken naar de verteller. Die zit middenin een verhaal over de oorsprong van de idee van het einddoel bij jonge eendenkuikentjes die niet weten dat ze voor de jacht zijn uitgezet. Ik deins achteruit, vervuld van afgrijzen hoor ik de verteller het coloriet schetsen van de gevangensmuur van het laatste biologische kind; ijzingwekkend gedetailleerd beschrijft hij de huilbuien in de koude cel van dit pasgeboren jongetje wiens DNA op niemands wensen is afgestemd. Ik heb hoofdpijn, het voelt of mijn schedel vacuüm wordt gezogen. Ik zoek in het donker mijn weg terug naar boven, ik zoek de uitgang maar bots tegen een obese tiener. Als hij merkt dat ik op het punt sta te vertrekken, vraagt hij: “Waarom ga je?”

Ik zeg dat dit niet goed voor mijn evenwicht is.

Hij lacht en vraagt wat dan wel goed voor me is?

Ik zeg hem dat ik daar niet zo een-twee-drie een antwoord op weet.

Hij zegt: “Kom eens hier” en hij wijst met zijn hand naar de plek naast hem.

“Waarom zou ik?”, vraag ik.

“Kom nu maar”, zegt hij.

Hij neemt mijn arm en zet me op de plaats die hij voor mij uitgekozen heeft.

Hij legt zijn mollige, natbezwete hand voor mijn ogen en ik hoor de verteller het verhaal vertellen van dit verhaal. Ik ruk me los.

Minuten, misschien wel uren, of zijn het dagen en weken, jaren?, gaan voorbij.

Ik hoor en zie daarin onder meer hoe de verteller het slot van alle mogelijke verhalen vertelt in één verhaal. Eindelijk op weg naar de uitgang, hoor ik op de valreep zijn verhaal over de schalkse voorhuid van de profeet Mohamed en hoe dat velletje – hij sprak van een heuse sluier - heeft geleid tot hoofddoekdebatten, bomaanslagen, censuur en verzoening bij mierzoete muntthee. Wanneer ik eindelijk verschrikt de uitgang vind, hoor ik hoe hij het verhaal vertelt waarin alle verhalen samenkomen en weer opnieuw beginnen.

3

Ik sta weer buiten. Ik huiver. Een gruwelijker voorstelling heb ik nooit gezien.

Nooit heb ik een stuk meegemaakt dat zo accuraat de geschiedenis van ons hele eiereten raakt. Ik wil mijn mond spoelen, water in mijn gezicht kletsen.

Deze voorstelling beschreef onze geschiedenis niet, ze imiteerde, noch representeerde ze; ze viel er restloos mee samen. Ik word er kotsmisselijk van.

In de mond van de verteller gebeurde niets anders dan het genadeloos doormalen van al wat zich oneindig afspeelt in onze tijd en ruimte. Ik bevat dat dit volstrekt onbevattelijk is. Maar het is niet omdat iets onbevattelijk is dat het niet voorkomt. Op mijn nek drukt het gewicht van onze geschiedenis die maar doordendert op de kracht van dezelfde verandering van hetzelfde. Ik kijk naar boven, en ik zie de blauwe, wolkenloze lucht als een deksel op mijn neus. Een stuk toneel dat zoiets kan bewerkstelligen is niet illegaal?

Ik sta nu buiten het theater, maar ik vraag me hier op straat, net als daarnet in het theater, af hoe ik hier wegkom. Hier ben ik net zo verloren in een eindeloze ruimte als daar, hier bevind ik me op dezelfde willekeurige stip als ginds. Dat kleurige portiekje - realiseer ik me - bleek de poort naar de hel,

naar ons eigen dagelijks zich herhalend historisch inferno. Geen verre hel uit oude boeken, maar een hel die zich hier, daar, gisteren, vandaag en morgen afspeelt. In dat stukje toneel speelden niet alleen de verzamelde werken van Shakespeare, Brecht, de abele en de no-spelen, niet alleen iedere vaudeville, slapstick en stand-up-sketch, niet eens alle Griekse, Romeinse en Franse tragedies samen en niet eens alle koddige avantgarde experimentjes bij elkaar; ook iedere beweging van iedere porie van ieder mens en dier uit het verleden, heden en de toekomst hadden een aandeel in het stuk dat ik net gezien had. Elke gedachte, elke schijnbeweging, elke aanzet tot een droom en ieder waanbeeld, elke druppel bloed en elk lekje zaad, elke worm en elke schilfer, elke vezel en elke plant kwamen voor in dat stuk zonder begin en zonder einde.

Ik ben serieus draaierig. Ik zoek houvast bij een pas aangeplant beukenboompje op het voetpad. Zo waarheidsgetrouw heb ik het theater nog nooit meegemaakt. Dit was het ultieme natuurgetrouwe theater, de voorstelling die totaal totalitair samenvalt met onze zich fataal herhalende geschiedenis. Maar van filosofen en toneelschrijvers heb ik vernomen dat geen mens ooit in staat zal zijn het onderscheid te maken tussen het totale spiegelbeeld van de werkelijkheid en de werkelijkheid zelf. Als alles gerepresenteerd wordt, is alles volmaakt inwisselbaar met haar representatie. En je weet nooit zeker aan welke kant je je bevindt. Ik, hier, met mijn belachelijke leventje, ben misschien niet meer dan een stukje toneel dat zich afspeelt in de werkelijkheid van de woorden van die verteller. Waarom word ik daar verdrietig van? Vanwaar komt ons verlangen te leven in de waarheid en de werkelijkheid?

Ik kan me even niet meer herinneren waar ik naartoe ging en vanwaar ik kwam voor ik daar naar binnen was gesukkeld. Dat charmante trapje aan de straatkant heeft me onze intieme en collectieve verschrikkingen ingeleid, en toch was het heel gewoon, vertrouwd zelfs. Hoe bizar ook: er was niets nieuws. Ik kijk naar de tippen van mijn schoenen. Ik kokhals wanneer ik beseft dat iedere stap die zij gezet hebben en iedere stap die zij nog zullen zetten voorkomen in het stuk dat ik net gezien heb. Ik heb nooit de vergissing begaan mijn eigen ervaring en kennis tot norm te verheffen. Maar dat er hoegenaamd niets nieuws is, knijpt mijn keel dicht. Ik kijk naar een toevallige vrouwelijke

passant aan de overkant van de straat - ze moet advocate zijn, haar toga over haar arm, maar haar waardigheid op de rand van de afgrond - ze kruist een man die hannest met plastic zakken vol lege flessen die hij met stokken uit glascontainers heeft gevist in de hoop er nu wat kleingeld voor te scoren in de supermarkt. Er is niets nieuws.

4

Ik haal diep adem en recht mijn rug. Ik herinner me weer het boekje dat ik aan het lezen was voor ik dat theater in tuimelde: *La prise de parole* van Michel De Certeau. Een keffertje komt tegen de boom pissen en zijn water drupt tot op de punten van mijn schoenen. Ik vind dat de tijd rijp is om het woord te nemen. Ik draai me om en loop terug. Ik zoek dat trapje naar beneden, maar vind het nergens. Ik herinner me maar vaag waar het was, ik herken de gevels waarlangs ik gelopen ben, en telkens wanneer ik denk: hier moet het geweest zijn, blijf ik me te vergissen. En net wanneer ik er wanhopig van dreig te worden, zie ik aan de overkant een postbode met een gezwel op zijn oog. Man en knobbel beantwoorden volstrekt aan de beschrijving uit één van de verhalen van de verteller, en ik kijk rond en plots herinner ik me dat alles en iedereen wat ik hier om mij heen zie, exact zo is gebeurd en verteld. En ik beslis zelf het woord te nemen, en ik zeg: “Dáár staat dat plakkaat!” En ja hoor: daar staat het plakkaat ‘Kom maar binnen, het woordgat gaat beginnen’. En ik ga het trapje af, duw het rode gordijn aan de kant en ik sta weer binnen. De zaal is nog steeds goed gevuld, ik baan mezelf een weg naar beneden en ik stap zonder de geringste aarzeling het podium op. Ik zeg: “Opschuiven jij.” De verteller gaat ongestoord voort. Ik zeg: “En nu neem ik het woord.” De man valt stil. Dat wordt door zijn gewoontegetrouw publiek niet gewaardeerd. Onder opstijgend boegeroep zeg ik: “En dan nu, tijd voor iets heel anders. Dames en heren...” De verteller komt beleefd maar nadrukkelijk op mijn schouder tikken, ik kijk om, leg mijn arm rond zijn heup, draai hem ondersteboven en leg hem op de grond, mijn voet zet ik op zijn hoofd dat nog tevergeefs probeert overeind te komen. “Dames en heren, we gaan dat spel hier stil leggen.” “Dat gaat niet,” perst de verteller uit zijn longen. “De geschiedenis schrijft zich voort en verder!” “Prima,” zeg ik, “en nu

neem ik het woord, laat mij u even de krijtlijnen trekken van het theater waarvoor ik graag plaats wil maken.”

“Awoe!” roepen ze vanuit de zaal.

“Lieve junkies,” zeg ik, “uiteraard willen jullie je dagelijkse *shot* spektakel, maar luister, dit is vanaf nu het programma: er moet speelruimte zijn tussen het herhaaldelijk beginnen en het bij het Begin beginnen.”

“Daar begrijpen wij niets van!”

“Het is nochtans heel eenvoudig. Zowat iedereen begint dag na dag herhaaldelijk opnieuw. Dat vergt oefening, volharding en een zekere opgewektheid, maar deze discipline is zo wijdverspreid als het hebben van voetzolen. In dit theater, net als op de rest van deze planeet, wordt er dagelijks breeduit begonnen, maar zonder Begin. Het beginnen van het Begin kan niemand. Tenzij je een god bent of een mythologische figuur. Oorlogszuchtige fantasten kunnen ondanks hun geweld en avantgardistische waanzin evenmin aan het Begin beginnen, ook al pretenderen ze graag het tegendeel. Het Begin is ongrijpbaar, onnoembaar en niet mobiliseerbaar. Ergo: tussen het beginnen en het beginnen van het Begin, moet speelruimte zijn. Wonderbaarlijk genoeg is die speelruimte amper betreden. Nochtans is dát het theater waar ik me op toeleg.

Dat is het speelveld. Geen volgesproken tafereel met meningen of standpuntjes, geen amechtige arena waarin gevochten wordt voor het laatste woord, maar een piste voor het eerste woord. Hoe doe je dat? Onze cultuur is tuk op gelijk krijgen, op het hebben van het laatste woord, dat zijn de winnaars. Maar misschien kunnen dat soort winnaars even plaats maken voor een nieuw spelletje. Eén waarin we uitvindingen, wegen en pistes aan elkaar voorstellen. De verteller, of de speler, met het eerste woord kent niet de misplaatste triomfantelijkheid van de moralist die het laatste woord voor zich opeist. De verteller, of de speler, met het eerste woord legt enkel verantwoording af aan de Wet, de Wet die zelf onkenbaar is, de Wet die zich enkel laat kennen in de stofwolk die opstijgt boven alle conflicterende, morele geboden. (Maar als het even moet, dan zal de verteller of de speler met het eerste woord niet nalaten de handen vuil te maken en even klaar en duidelijk te zeggen waar het op staat.)

De verteller, of de speler met het eerste woord, is niet de profeet die perspectief komt brengen. Hij biedt zicht, inzicht, uitzicht, een ander zicht. (Maar als het even niet anders kan, dan zal de verteller of de speler met het eerste woord niet nalaten vreeswekkende visioenen of paradijslijke voorafspiegelingen voor zijn kar te spannen.) Hij knikkert met het eerste woord zonder het te kunnen grijpen, hij is een spelende zot en een wijze verkenner, hij loopt voorop naar gebieden waar we nooit eerder zijn geweest, hij loopt terug naar plaatsen waar we niet meer durven te komen of die we boudweg vergeten zijn. Hij wil een begin maken.

Het woord nemen, het eerste woord, is niet een zaak van het theater alleen, het is niet een zaak van een man, van een vrouw of een gezelschap alleen. Wanneer een samenleving het woord neemt, zoals De Certeau het beschrijft, wordt die samenleving een theater waarin toeschouwers plots *actoren* van hun eigen geschiedenis worden. Dat is de kracht van het eerste woord in een samenleving. En wanneer in het theater het eerste woord wordt genomen, dan slaat het eerste woord een bres in de muren van het theater.”

“AA!” klinkt het in paniek vanuit de zaal.

“Bravo!”, zeg ik.

“AAAA!”

“U doet dat uitstekend,” zeg ik, “de eerste letter van het eerste woord.”

“AAAAAA!”

En dan zie ik hoe de eerste letter van het eerste woord een gat boort door de muren van het theater. En de punker en de obese tiener en de gelovigen van allerlei slag, en de dame op leeftijd en de moeder met haar zoontje kruipen door het gat naar buiten, ze gaan de straat op, en ze beginnen.